

Las linguas en l’Austria-Ungaria

Pluralissem imperial-roial 1848–1918

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **Ils 10 da settember 1919 a Saint-Germain-en-Laye (Ile-de-France) ha la Republica austriaca sutscrit in contract da pasch che confermava la fin da la dubla monarchia da Habsburg.** Ils 4

da zercladur 1920 a Trianon (Versailles) ha l’Ungaria sutscrit in contract da pasch che confermava la perdita da vasts territoris. Svanida era l’uniun persunala fundada 1867 dal Reginam ungarais e da l’Imperi austriac; quest cumpigliava t.a. intschess da lingua taliana en il Trentino, l’Istria e la Dalmazia, cun la citad ed il port da Triest. Il romanist austriac Hans Goebel (Univeritat da Salzburg), docent emerit da linguistica ladina e taliana, ha publictà in essai intitulà «Kurze Einführung in die Sprachenvielfalt und Sprachenpolitik der Donaumonarchie in deren Spätphase (1848–1918)» (1). I vala la paina da s’infurmar davart la pluralità linguistica d’ina «maschaida ida en paglia d’october e november 1918 cun bunamain 676 000 km² e passa 51 miliuns olmas» (p. 45). L’Austria e l’Ungaria tractavan lur cuminzanzas linguisticas a moda fitg differenta. L’art. 19 da la lescha costituziunala austriaca da 1867 stipulava: «Tut las etnias dal stadi han ils medems dretgs. Mintga etnia giuada il dretg inviolabel da preservar e tgirar sia cultura e lingua (...). Il stadi lascha valair ils medems dretgs per tut las linguas tradiziunalas [‘landesüblichen Sprachen’] en scolas, en uffizis ed en la vita publica (...). En ils pajais cun pliras etnias uschia che mintgina da lezzas etnias survegnia ils mezs necessaris per l’instrucziun en sia lingua senza stuair emprender ina segunda lingua dal pajais [Landessprache]» (p. 53). Goebel commentescha: «Il scumond fitg cler d’obligar ad emprender in segund linguatg dal pajais deriva la finala da la refusaziun da gruppas germanofonas en Boemia d’emprender tschec (...) sco segunda lingua. Dentant ha l’amplificaziun da las scolas publicas enfin a 1918 multiplitgà constantamain las scolas primaras e secundaras per bunamain tut las etnias da l’Austria imperiala. La varietad e l’egualità fundamen-

«Vasta plurilinguitad dals uffiziers», qua il monument da l’uffizier Josef Wenzel Radetzky a Vienna. MAD

tala da tut las linguas da la monarchia (...) ha manà davent da 1849 a publictar plaunet il fegl uffizial da l’imperi en las suandantas diesch linguas: (...) tudestg, (...) talian, (...) ungarais, (...) tschec cun slovac, (...) polonais, (...) ucranais, (...) sloven (...), serb en l’atgna scrittira, (...) serb e croat en bustabs latins, (...) rumen» (pp. 57–58).

Las linguas en l’instrucziun publica da l’Austria

L’autur rapporta: «L’istorgia da l’instrucziun publica cumenza ils 6 da december 1774 cun l’entrada en vigur da l’«urden general per las scolas primaras tudestgas (...) en tut ils pajais ertads imperial-royals.» Lez preveseva sis onns da scola gratuita per tut ils uffants davent da lur sisavel onn (...). Il plan d’instrucziun resguardava las respectivas linguas maternas, ma era linguas ‘socialmain cuntinuantes’, oravant tut il tudestg. En la pratica pedagogica è sa sviluppada fitg spert ina sort scola utrò nunenconuschenta, la scola plurilingua, nua che magisters ed uffants duvravan dus linguatgs d’instrucziun u anc dapli. Tenor ina dumbraziun da 1849 pertutgava quai var 12% da las

15 783 scolas popularas da l’imperi [2]. Il bun funcziunament da talas scolas dependeva s’enclegia da la tenuta fundamentalmain positiva dals uffants, dals geniturs e dals magisters areguard la plurilinguitad. En la segunda mesad dal 19avel secul han ins dentant perfin (...) diabolisà (...) l’existenza parallela da plirs linguatgs en in chau. Quai era in dals blers acceleraturs dal conflict da naziunalitads ch’han adina dapli infizà [‘infiziert’] la monarchia. Sin stgalim secundar (...) aveva il tudestg l’emprim ina posiziun privilegiada, er en ils intschess na germanofons da l’imperi, e quai sco lingua d’instrucziun e sco agenrom. Ma cunzunt suenter 1867 han ins adina dapli mess en dumonda ses status sco lingua dominante da l’instrucziun» (pp. 59–60).

Ils uffiziers professionals poliglots

Tgi ch’ha legì il roman «Radetzky-marsch» da Joseph Roth (1894–1939) chapescha la relevanza da l’armada imperiala-roiala en la societad da l’Austria-Ungaria. Paucs scripturs persunifitgeschan lez mund uschè bain sco quel figl dal «Kronland Galizien», naschè e creschè si cun jiddic, ucranais, tudestg e polonais en ils conturns da sia chapitala Lemberg. Goebel descriva la plurilinguitad dals uffiziers professionals, «serviturs da l’imperatur e dal stadi, e lur patratg surnaziunal» (p. 65). Quels uffiziers «duevan savoir fitg bain tudestg ed er auters linguatgs da la monarchia sco era franzos. Questas abilitads vegnivan controlladas e protocolladas exactamain da las autoritads militarais (...). Las usanzas tradiziunalas da l’armada imperiala-roiala pretendevan ch’ils uffiziers dovrian sche pussaivel las linguas maternas da lur subordinads. Cur ch’in uffizier vegniva dischlocà en in regiment senza enconuscher la lingua u las linguas da lez survegniva l’in termin da trais onns per las emprender; sch’el na fascheva quai, stueva l’renunziar al proxim avanzament da servetsch. Las autoritads militarais mettevan a disposiziun mezs d’instrucziun per emprender linguas da l’Austria imperiala, cun questiunaris plurilinguis da medicina militar» (p. 64). Goebel punctuescha «la vasta plurilinguitad persunala dals funcziunaris

civils e militarais da lezza monarchia sin tut ils stgalims da l’ierarchia» (p. 65). El confruntescha cun «la situaziun da 2018, cur che l’englais dominescha quasi exclusivamain il martgà naziunal ed internaziunal da las linguas estras» (p. 66). Ins pudess trair endament l’Austria-Ungaria tar discussiuns davart nossas modestas quatter linguas naziunalas.

L’armada da Habsburg en Bosnia

1878 a Berlin ha la monarchia engaschè si’armada en la Bosnia-Erzegovina ch’il congress da Berlin aveva «affidà a l’administraziun da l’Austria-Ungaria. Ils Bosniais n’acceptavan quai dentant betg. Ils muslims da Sarajevo han stgaffì ina ‘regenza naziunala’ per impedir che truppas austriacas ed ungarais occupian la Bosnia-Erzegovina. Il clerus ortodox sustegnava lezza regenza, la quala ha mess ensemble in’armada da 40 000 umens, quasi tuts muslims u cristians ortodoxs. La resistenza inasprida ha durà bunamain trais mais, sfurzond Austriais ed Ungarais a cumbatter aspramain en las giassas da Sarajevo; la finala hani tuttina conquistà la regiun (...). L’armada e la curt imperiala eran segir intgantadas d’occurpar la Bosnia-Erzegovina, retroterra da la

Dalmazia gia austriaca (...). Austriais ed Ungarais han stuì engaschar 1882 grondas forzas militarais per survenscher l’insurrecziun (...). Ils 5 d’october 1908 ha l’Austria-Ungaria annectà legalmain la Bosnia» (3). La dumbraziun dal pievel da 1910 ha pia stuì resguardar lez pajais; quai muntava in’etnia dapli, ils «Mohammedaner», definida da la religiun e betg dal linguatg. Il jiddic manca en la glista dals linguatgs imperialis. Tgi ch’al discurreva emprendevo lura gugent tudestg. Quai ha fatg Joseph Roth, e cun el blers gidieus en «Kronländer» sco la Bucovina, per exempel il chantadur Joseph Schmid (†1942 internà a Hinwil/ZH).

1. En: Helmut Glück et alii (ed.), *Schriften der Matthias-Kramer-Gesellschaft zur Erforschung der Geschichte des Fremdsprachenerwerbs und der Mehrsprachigkeit*, tom 2. Bamberg (Univeritat Otto Friedrich) 2018, pp. 43-84.
2. Manegià è l’entir imperi cun l’Ungaria:
  - 1159 scolas cun tudestg ed in’altra lingua,
  - 450 cun polonais ed ucranais,
  - 145 cun talian ed in’altra lingua,
  - 135 cun tudestg e dus auters linguatgs,
  - 24 cun croat e serb,
  - 18 cun rumen ed ungarais,
  - 5 cun tudestg e trais autras linguas.
3. Thierry Maudry, *Histoire de la Bosnie-Herzégovine*. Paris (Ellipses, ISBN 2-7298-5735-2) 1999, pp. 102-103 e 105.

«Nationalitäten» da l’Austria-Ungaria 1910 tenor Goebel

Tudestgs:	
23,4% da la populaziun totala	
Ungarais («Magyaren»):	19,62%
Tschecs/Slovacs:	16,39%
Polonais:	9,76%
Ucranais («Ruthenen»):	7,79%
Rumens:	6,28%
Croats:	5,88%
Serbs:	3,75%
Slovens:	2,86%
Talianis:	1,57%
«Mohammedaner»:	1,17%
Ladins/Furlans:	0,16%

Il «Reichsgesetzblatt» (Vienna) aveva mo in’ediziun per il tschec («Böhmisch»), il «Mährisch» (dialect da la

Moravia) ed il slovac. Il tom 16 da «Meyers Konversations-Lexikon» (Lipsia e Vienna 1897) scriva sut il chavazin «Slowaken»: «La lingua slovac (...) è atgnamain mo in dialect dal tschec (...). La litteratura dals Slovacs pate-scha dal squitsch violent dals Ungarais [‘Magyaren’] (...); lezs han cuntanschi la serrada dals gimnasis slovacs.» Oz è il slovac reconuschì naziunalmain ed internaziunalmain. Dialect enturn 1900, lingua naziunala enturn 2000, lingua da l’Uniun europeica oz: Anc almain quatter linguatgs da nossa Europa èn vegnids promovids analogamain suenter las guerras mundialas – ils trais dal Balticum ed il maltais.